

EDİTÖR SORUNLARI VE SORUMLULUKLARI

Aydemir YALMAN

Küresel bir kavram olan bilimin, gerek kendi içinde gelişimi gerekse insanlığın gelişimine katkısı amacıyla paylaşılması gerekir. Bilimin ve bilimsel eğitimin vazgeçilmez ögesi araştırmadır. Bilimsel araştırmanın amacı ise, yayın yolu ile diğer bilim insanları ile sonuçları paylaşmaktır. Bilimsel bir çalışma, sonuçları ne kadar göz kamaştırıcı olursa olsun, bu sonuçlar yayımlanıncaya kadar tamamlanmış değildir(1). Bilimsel yayın, bilim topluluğu içindeki kişilerin birbirleriyle iletişim kurma yolu olup, bu iletişimin sağlanması da bilimsel dergiler yoluyla olur(1). Her bilimsel derginin, bu genel amaç yanında, ait olduğu dalın yayın kurulu, yayın danışma kurulu veya editörler kurulu olarak adlandırılan önde gelen, söz sahibi bilim insanları tarafından belirlenmiş özel amaçları da vardır.

Belirlenen tüm bu amaçlar doğrultusunda yayın hayatına girecek her bilimsel derginin bilimsel ve idari yönetimi için mutlak bir editörü olması gerekir. Bilimsel dergi editörlüğünü, yayın kurulu, hakemler, sekreterler ve yayınevi çalışanları gibi çeşitli üyelerden oluşmuş bir şirketin yönetim kurulu başkanına benzetebiliriz. Nasıl bir şirketin yönetim kurulu başkanı yönettiği kurumun her türlü işlevinden sorumlu ve yükümlü ise, bir dergi editörü de dergisinde yayınlayacağı her yazıdan sorumlu olup, yayınlayacağı her materyalin kalitesini sağlayacak tüm basamaklarda yer almakla yükümlüdür.

Uz. Dr. Aydemir YALMAN - *Sendrom Tıp Dergisi, Genel Yayın Yönetmeni - İSTANBUL*

Bilimsel dergi editörlerinin görevlendirilmesi veya seçilmesi uluslar arası dergilerde ve ülkemiz dergilerinde farklı yollardan olmaktadır. Pek çoğu çok büyük ticarî yayınevleri tarafından yayınlanan uluslar arası büyük ölçekli dergilerde editörlük, tamamen profesyonel şartlarda gerçekleştirilen ve tam gün çalışılan bir iş olup, bu editörler o dalın önde gelenler bilim insanları arasından yayıncı kuruluş tarafından seçilmektedir. Bu editörlerin bilimsel açıdan bağımsızlığı ve hakları yayıncılık alanındaki bir takım kuruluşlar tarafından hazırlanmış özel yasalarla belirlenmiş olup, ayrıca kendilerine yayıncı kuruluş tarafından her türlü profesyonel destek sağlanmaktadır. Bunların dışında kalan daha küçük ölçekli uluslar arası dal dergilerinin editörleri ise ya önceki editörün önerisi ile ya dernekler gibi bilimsel kuruluşlar veya kurumlarda adaylar arasından oylama ile ya da önceden oluşturulmuş yayın kurulları tarafından seçilmektedir(2). Bu editörler de, oldukça iyi şartlarda profesyonel desteklerle çalışmaktadır. Herne kadar ülkemiz dergilerinin editör seçimleri küçük ölçekli uluslar arası dergilerin editör seçimlerine benzese de, daha amatör koşullarda gerçekleşmekte ve genelde gönüllülük temeline dayanmaktadır. Bu editörlerin, profesyonel destek alma gibi bir lüksleri olduğu da pek söylenemez.

Bilimsel dergi editörlüğü, işlevsel açıdan tıp ve basın gibi iki meslek grubu ile yakın ilişkili görünmektedir. Çünkü bu iki meslek grubunun da, tıp dergisi editörlüğü gibi kendi iç düzenlerini belirlemek için son derece iyi düzenlenmiş sistemleri vardır. Diğer meslek gruplarına göre sadece bir ayrıcalık olan bu sistem, bir hak veya yetki anlamı taşımaz, aksine iyi uygulamalar için standartlar oluşturmak ve bu standartları sürdürmek gibi beraberinde sorumluluklar da getirir. Tıp dergisi editörlüğünde bu ayrıcalıklı tutum ve davranışlarla ilgili etik kurallar, yayıncılık etiğini düzenlemek amacıyla kurulmuş bir organizasyon olan COPE (Committee on Publishing Ethics) tarafından konulmuş yasalarla belirlenmiştir(3). Bunun dışında, biyomedikal dergilere yayınlanmak üzere gönderilecek yazılarda uyulması gereken kuralları belirten rehberler çıkartan ve

bu yolla editörlerin sorumluluk ve etik kavramlar kapsamında davranmaları için yol gösteren ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors)(4) ve tüm dünyadaki tıp dergisi editörleri arasında işbirliği ve iletişimi kolaylaştırmak, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ve küçük dergilerin editörlerini desteklemek, editöryal standartları yükseltmek, eğitim, öz denetim ve özerk yönetim yoluyla tıbbi editörlükte profesyonelliği geliştirmek ve tıbbi editörlük ve hakemlik konularındaki araştırmaları desteklemek amacıyla kurulmuş olan WAME (World Association of Medical Editors) gibi organizasyonlar da mevcuttur(5).

Editörün tanımı ve kurallara uygun şekilde yapması gerekenler, COPE'nin yayınlamış olduğu “iyi yayın pratiği rehberi”nin 8. maddesinde açıklanmaktadır(3). Buna göre editörler, dergilerin vekilharçlarıdır ve genellikle dergiyi bir önceki editörden devralırlar ve daima daha iyi durumda devretmeyi isterler. Editörlerin çoğu, derginin yönetimi ve gelişimi için kuvvetli bir yönetim kurulu oluştururlar. Editörler ayrıca, okuyucular, yazarlar, çalışanlar, dergi sahipleri, editörler kurulu üyeleri, reklamcılar ve medya gibi bir çok öge konusunda da karar ve denge unsuru olmalıdırlar.

Bir derginin varlığını sürdürebilmesi, araştırmacıların bilimsel yazılarını gönderme tercihlerini o dergiden yana kullanmasına ve okurların da bu yazılara göstereceği ilgiye bağlıdır. Bu ilgiyi çekebilmesi için o derginin belirlenmiş kurallar çerçevesinde bazı özellikleri olması gerekir. İşte bu özellikleri yaratmak ve sürdürmek bir editörün temel görevleri olup, bunları (a) derginin belirlenmiş amaçları doğrultusunda bir yayın politikası benimseyerek, (b) bu politikaya uygun ve güvenilir bir hakem kurulu oluşturarak ve (c) dergiye özgün bir yazım geleneği yaratarak sağlayabilir.

Yayın politikasının birinci amacı, derginin saygınlık ve güvenilirliğini sağlamaktır. Bunun için de editörler, teslim edilen tüm yazılara aynı ciddiyet ve güvenilirlikte davranmalı, bir yazıyı kabul veya red kararlarını sadece yazının

önemi, orijinalitesi, açıklığı ve çalışmanın derginin koşullarına uygunluğu temeline dayandırılmalı ve tarafsızlığı sağlamak amacıyla, tüm orijinal çalışmaların yayınlanmadan önce mutlak bir kaç hakem tarafından değerlendirilmesini sağlamalıdır. Bunların yanında, yazarlarla yazışmada serilik ve saygınlığa önem verme, yazarları hakem değerlendirmelerinin tarafsızlığına inandırma, hakem raporlarının yazara hızlı ve özenli iletimi, etik kurallara önem verme, uluslar arası yayın kurallarına uyma ve dergiyi zamanında yayınlamaya özen gösterme gibi tutumlar da saygınlık ve güvenilirliği sağlamada önemli davranış biçimleridir. Editörlerin, dergide yayımlanmış daha önceki çalışmalara karşı yazıları özellikle daha sempatik tarzda vermeleri, negatif sonuçlar bildiren çalışmalarını kesinlikle dışlamamaları, yayımlanmış bir yazının daha sonra major bir hata içerdiği saptandığında en kısa zamanda ve göze çarpan bir şekilde yazının düzeltilmiş şeklini yayınlamak sorumluluğu kabul etmeleri de saygınlık ve güvenilirliği sağlamada özen gösterilmesi gereken konulardır.

Yayın politikasının ikinci önemli amacı, derginin okunurluk oranını artırmaktır. Bunun için editör, güncel ve bilimsel kalitesi yüksek yazıları seçmeye, bağlı olduğu dala ve onun altdallarına ait yazıları eşdeğer dağılımda yayınlamaya, gerektiğinde okurların tümüne hitap eden editöryal yazılar ısmarlamaya ve kolay okunur bir dergi dili sağlamaya çalışmalıdırlar.

Editörler, hem kendileri hem de okurları için en mükemmel hakemlik değerlendirmelerini elde etme sorumluluğunu taşırlar. Çünkü hakem raporları, editörlere karar vermeleri konusunda en önemli yol göstericidir. Bu bakımdan, hakem seçimi ve hakemlerle iletişim, bir editörün belki de en çok zorlandığı konudur. Çünkü, hakem kalitesi o derginin saygınlık ve güvenilirliğini de direkt olarak etkileyebilir.

Editör, dergisinde yayınlanan yazılarda yalın ve sade bir dil kullanmaya, alışılmamış kısaltmalardan kaçınmaya, noktalama ve kelime yanlışlarını

önlemeye özen göstermelidir. Dixon'un söylediği gibi(6); “Bilimsel makaleleri ağırlaştırın, yazının ürkütücü ve yaşamsız kalitesidir...” Yine Day(1); “Kötü yazım, iyi bilimin yayımlanmasını engelleyebilir veya geciktirebilir” diyerek editörler kadar yazarların da bu konuda sorumlulukları olduğunu vurgulamıştır. Bu konuda kanımca en çarpıcı tespit Green tarafından yapılmıştır(7): “İnsanoğlunun uğraş verdiği herhangi bir alandaki bilimsel ve profesyonel görünümü hakkındaki karar, genelde o konuda ürettiklerinin yazım dili kalitesine bakılarak verilir.... Tıbbî uzmanlık alanında yayınlanan bir derginin içeriği, o disiplin içerisindeki çağdaş mükemmellik standartlarının iyi veya kötü olup olmadığını yansıtır.”

Editörlerin, bu sayılanların dışında, gelişen koşullarla artan daha pek çok sorumluluğu vardır. Örneğin, editörlerin potansiyel olarak sıkıntılı görevlerinden biri, çalışmalarda yapılan yanlış davranışlarla ilgili iddiaları izlemektir. Çünkü editörler, bir yazının doğruluğu, dürüstlüğü, uygunluğu hakkındaki söylentileri genelde ilk duyan kişilerdir. Editörlerin bir diğer sıkıntılı görevi, hem kendilerinin hem de birlikte çalıştığı kişilerin, yazarların ve hakemlerin çıkar ilişkilerine girmelerini önlemek amacıyla bir sistem kurmak ve bu sistemi okurlarına iletmek, ayrıca okuyucuları, fonlar aracılığı ile yapılan çalışmalar veya çalışmalarda fonların rolü hakkında mutlaka bilgilendirmek zorunluluğudur. Yeni yeni gündeme gelen bu görevin nedeni, özellikle son yıllarda ortaya çıkan akademik olmayan özel araştırma gruplarıdır. Gelişmiş ülkelerdeki ilaç endüstrilerinin hazırlık aşamasında büyük paralar harcayıp piyasaya sürecekleri ürünlerinin etkinliğini ortaya koymak için saygın akademik kurumlarda yaptırmaya çalıştıkları araştırmaların yüklü sponsorluk rakamlarını azaltma eğilimi nedeniyle ortaya çıkan ve “sözleşmeli araştırma organizasyonları (CROs)” olarak adlandırılan bu gruplar, halen bu araştırmaları akademik araştırmacılardan daha az maliyetle ve daha az tartışmalı bir şekilde yapmaktadır. Bu gruplar o kadar tutulmuşlardır ki, geçen birkaç yıl içinde

linik araştırma gelirlerinin aslan payını (ABD'de 2000 yılında % 60'ını) almışlardır(8).

Buraya kadar anlatılanlarda görüldüğü gibi, editörlük belirlenmiş kuralları, ağır sorumlulukları ve hatta bağlayıcı uluslararası yasaları olan bir iştir. Doğal olarak, bu işi kural ve sorumluluklarına uygun yerine getirebilmek için de yeterli zamana, iyi işleyen alt kurullara, bir büro ve sekreterlere, bir bütçeye ve en önemlisi de bir yayınevine gereksinim vardır. Ülkemizde editörlüğün sorunlarının büyüklüğü ve küçüklüğü, bu sayılan gereksinimlerin karşılanıp karşılanamama oranına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Satırbaşları ile bu sorunları özetleyecek olursak;

1.Ülkemizde editörlük çoğunlukla bir makam olarak görülmekte ve her makamı ele geçirmede veya kaybetmemede yaşanan sorunlar burada da yaşanmaktadır. Bazı editörler sadece adları ile editör olup, yukarıda sayılan sorumluluk ve görevleri başkalarına yaptırmaktadır. Çünkü halâ, editörün o dalın en kıdemlisi olması gerekir gibi bir yanlış inanış vardır.

2.Editörler kurulu veya yayın kurulu olarak dergilerin tümünde yer alan bölüm, büyük çoğunlukla hatır kırmamak amacıyla adların alt alta yazılmasıyla meydana gelmektedir. Maalesef, editörün en büyük yardımcısı olan bu kurulu işler durumda olan pek az dergi vardır. Bu konuda editörler de bir girişimde bulunmamakta, belki de bulunma cesaretini gösterememektedirler. Oysa yıllık çalışma raporları, beklentiler ve yeni projelerle ilgili bilgiler bu kurul üyeleri ile paylaşılsa, paylaşım katılmayanlar listeden çıkarılıp, devamlı güncelleme yapılsa sanırım bu işlevsiz kurullar hareketlenebilir.

3.Editörler en büyük sıkıntıyı, tüm dünyada olduğu gibi, hakemler konusunda yaşamaktadır. Hakemlik teklif edilenlerin büyük çoğunluğu zamanlarının olmadığı bahanesi ile bu işi angarya olarak görmekte veya tam tersi, teklif gelmediğinde ben niye hakem olmuyorum diye şikayet etmekte. Gerçek ise,

hakemlik yapmanın ne olduğunun pek iyi bilinmemesi ve çoğunlukla da editörler tarafından kurallarının konmamış olmasıdır. Genelde hemen hemen tüm dergilerdeki gecikmeler, hakem değerlendirmelerinin zamanında yapılıp geri gönderilmemesinden kaynaklanmaktadır.

4.Dergilere yazı gönderen yazarların büyük çoğunluğunun, o derginin yazım kurallarını okuduğuna inanmıyorum. Ya da, bu yazım kuralları anlaşılması çok güç yazılıyor, o nedenle yazarlar anlayamıyor. Oysa bugün artık nasıl araştırma yapılacağı, nasıl makale yazılacağı ile ilgili pek çok kitap bulma olasılığı var.

5.Mevcut sistemde akademik yükseltmelerde yayın zorunluluğu olması, yazarlar tarafından kaliteden çok kantiteye önem verilmesine neden oluyor, bu da dergilere gerek bilimsel açıdan gerekse kurgu açısından değeri düşük yazıların gelmesine neden oluyor. Ek olarak, akademik yükseltmelerde yabancı yayınlara öncelik tanınması da yerli dergilerin kalitesini düşürüyor. Çünkü, genelde bir yazı öncelikle yabancı bir dergiye gönderiliyor ve ancak kabul edilmezse bu kez yerli bir dergiye Türkçesi yazılarak gönderiliyor.

6.Akademik yükseltmelerde yabancı yayınlara öncelik tanınmasının bir yararı, yerli dergilerin yazı bulamaması nedeniyle ortadan kalkmasına neden olması ve biraz da olsa dergi kirlenmesini önlemesi. Bu uygulamadan önce akademik beklentisi olanların öncülüğünde çıkan ve o kişilerin amaçlarına ulaştıktan sonra duraksayan pek çok dergi bugün artık yok.

7.Etik kurallarının halâ ne şekilde işleyeceğinin net olarak anlaşılammış olması, çalışan kişilerin farklı tutum ve davranışları nedeniyle bu kurulların aynı konuda farklı davranışlar göstermesi, birçoğunun işleyişindeki yavaşlık ve düzensizlikler, beraberinde olumsuz davranışları da getirmektedir. Kanımca, editörün her yazının etik kurul onayını isteme gibi bir zorunluluğu ve sorumlusunun olması ve etik kurul izinlerinin metin içinde geçen bir cümle olarak yorumlanmaması gerekir.

8. Her türlü bilimsel denetleme aşamasını tamamlamış bir yazının yayın şeklinde sunumu da çok önemlidir. Ekonomik nedenlerden dolayı, genelde dergilerin kağıt ve baskı kalitelerinden ödün verilmektedir. Oysa bir derginin yayın kalitesi de çok önemlidir. Bu konu ise ancak iyi bir bütçe ile çözümlenebilir. Özellikle zengin derneklerin dergilerinde bu tür sorunlar yaşanmamaktadır. Oysa, pek çok dergi ekonomik olarak kaynak sorunları yaşamaktadır. Çözüm, kaynak bulmak gerekliliğidir. Ülkemizde ne yazık ki bu konudaki tek kaynak ilaç firmalarıdır. Herne kadar son yıllarda etik olarak tartışılrsa da, bu firmaların hekimlerle iletişim yöntemi olarak bilimsel aktivitelere davet yolunu seçmesi, böyle bir kaynağın da kısıtlanmasına hatta ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bir diğer kaynak olan abonelik ise, maalesef bugünkü enflasyonist dergi yayıncılığı ortamında çözüm gibi görünmemektedir.

9. Günümüzde dergilerin altyapısal işlemlerini gerçekleştirebilen yayınevlerinin sayılarının artması, editörler açısından olumlu bir olgudur. Fakat, birçok derginin editörlerine hizmet veren bu kurumlarda, gizlilik ilkesinin sağlanması için gerekli önlemlere dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyorum.

10. Yayın hayatına başlayan bir derginin birincil hedefinin Türk Tıp Dizininde yer almak olması ve editörlerin, bu dizine girmek için de, uluslar arası dizinlere girmek için gösterdiği özen ve çabayı göstermesi gerektiğine inanıyorum.

11. Doğal olarak her bilimsel derginin hedefi Index Medicus ve Science Citation Index gibi dizinlere girmektir. Bu dizinlere girebilmenin temel öğeleri; kapsam, içeriğin niteliği, editör hizmetlerinin niteliği, yayın kalitesi, içerik türleri, yayın dili, coğrafi kapsama alanı ve zamanında yayınlanmasıdır. Bu öğeleri gerçekleştirmek için ekonomik ve yönetsel güç gerekir, ki bu da buraya kadar saydığımız sorunların temelinde yatmaktadır. Ayrıca, Türkçe dili de bu dizinlere girmede önde gelen zorluklardan biridir. Her şeye rağmen, her editörün böyle bir uğraş içinde olması gerektiğine ve bu uğraşın en azından dergi kalitesini

yükselteceğine inanıyorum. Ayrıca, uluslar arası dizinlere girmenin dergiler arasında bir rekabet alanı olmamasını, editörlerin birbirini destekleyerek, birbirine yol göstererek gerçekleştirmesi gereken bir hedef olmasını ulusal çıkarlarımız açısından da önemli bulmaktayım. Ayrıca, gerek ulusal gerekse uluslar arası dizinlerde yer almış olan yazılara atıf verilmesine özendirici yolların bulunması ile, halen bu dizinlerde yer alan dergilerimizin kalıcılığına katkıda bulunacağına da inanıyorum.

Sonuç olarak, editörlüğün sıradan bir iş olmadığına farkına varılmasını, son derece ciddi, büyük sorumlulukları ve yükümlülükleri olan, zaman, emek ve düşünce katılması gereken bir meslek olduğu gerçeğinin görülmesini ve bu sorumlulukları paylaşma durumunda olan yayın kurulları, hakemler gibi kurumların da gereken sorumluluk ve ciddiyet ile editörlere destek olmalarını temenni ediyorum.

Kaynaklar:

1. Day RA. Bilimsel Makale Nasıl Yazılır? Tubitak 1996, S.5
2. Garrow J et al. The reported training and experience of editors in chief of specialist clinical medical journals. JAMA 1998;280:286-287
3. A code of conduct for editors of biomedical journals. www.publicationethics.org.uk
4. ICMJE. Uniform requirements for manuscript submitted to biomedical journals. Medical Education 1999;33:66-78
5. The responsibilities of medical editors: a statement by the World Association of Medical Editors. www.wame.org/wamestmt.htm#responsibilities (accessed 22 Nov 2004).
6. Dixon B. New Scientist 1993; 20 Mar:39-40
7. Green N.M. Anesthesiology Journals, 1992. Anesth Analg 1992; 74:116-20
8. Sponsorship, Authorship, and Accountability. Editorial. Annals of Internal Medicine 2001;135(6):463-466